

"סרבנות גט בישראל - רקע הלכתי, משפטי, היקף התופעה והדרכים לטיפול בה" ירון אונגר ואורלי אלמגור-לוטן

תמצית

מסמך זה נכתב לוועדה לקידום מעמד האישה והוא עוסק בסרבנות גט ובפעולות הננקטות על-ידי בתי-הדין הרבניים לטיפול בה. במסמך מוצג הרקע ההלכתי לכפיית גירושין בבית-הדין הרבני, החקיקה הישראלית המסדירה את הטיפול בסרבנות גט ונתונים על היקף התופעה ועל פעילות בתי-הדין הרבניים לטיפול בה. מסמך זה נכתב לוועדה לקידום מעמד האישה והוא עוסק בסרבנות גט ובפעולות הננקטות על-ידי בתי-הדין הרבניים לטיפול בה. במסמך מוצג הרקע ההלכתי לכפיית גירושין בבית-הדין הרבני, החקיקה הישראלית המסדירה את הטיפול בסרבנות גט ונתונים על היקף התופעה ועל פעילות בתי-הדין הרבניים לטיפול בה.

כיום אין הגדרה אחת של המושג סרבנות גט, וגופים שונים מחזיקים בתפיסות שונות בעניין זה. לפי הנהלת בתי-הדין הרבניים, סרבנות גט משמעה כי בית-הדין הגיע להחלטה על כפיית גט או חיוב גט (וראו להלן), תוך מתן מענה לכל העניינים הנוגעים בדבר, אלא שאחד הצדדים מסרב. גופים שונים, ובהם מבקר המדינה, סוברים כי הגדרה זו היא מצמצמת מדי.

כאשר הליכי גירושין בין בני-זוג מתמשכים לאורך תקופה בשל סירוב של אחד מבני-הזוג לגירושין, יכול בית-הדין הרבני לפסוק על גירושין. פסק-הדין יכול להיות בלשון של כפייה, חובה או המלצה. במשנה ובתלמוד נקבעו מספר עילות כפייה מפורשות, כגון: מאיסה מוצדקת, סכנת חיים כתוצאה מהמשך קיומו של קשר הנישואין, עקרות ונישואין אסורים. בין הפוסקים קיימת מחלוקת בשאלה, האם מדובר ב"רשימה סגורה", או שמא ניתן לצרף לרשימה עילות נוספות הדומות במהותן. הלכה למעשה, בתי-הדין נרתעים מכפיית גט כאשר עילת הגירושין אינה אחת מהעילות שצוינו לעיל.

מנתוני הנהלת בתי-הדין הרבניים עולה, כי בשנת 2009 ניתנו 125 פסקי דין של כפיית גט או חיוב לגט נגד גברים, ו-80 פסקי דין כאמור נגד נשים. מהנהלת בית-הדין הרבני נמסר, כי בית-הדין עושה שימוש זהיר בפסקי דין אלו, בשל החשש שהגט ייחשב כגט כפוי ("מעושה"), הפסול על פי ההלכה.

באותה שנה ניתנו גם 61 פסקי דין של המלצה לגט כנגד גברים, ו-78 פסקי דין של המלצה לגט כנגד נשים.

מנקודת הראות ההלכתית, פסקי כפייה מאפשרים הפעלת אמצעים דרסטיים ביותר כנגד סרבן הגט, בעוד שפסקי חיוב מאפשרים הפעלת לחץ מתון בלבד, הבא בעיקר לידי ביטוי בשלילת זכויות חברתיות מן הסרבן. פסקי דין שבהם יש המלצה בלבד, אינם מצדיקים כל הפעלת לחץ על הסרבן.

לעומת זאת, לפי חוק בתי-הדין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1995, לאחר שבית-דין נתן פסק דין לגירושין, בין אם בלשון של כפייה, חובה, מצווה, הצעה או לשון אחרת, הוא רשאי להטיל על הצד המסרב לתת את הגט צווי הגבלה שונים, במטרה להביא לקיום פסק הדין.

בנוסף לכך, לפי חוק שיפוט בתי-דין רבניים, אם בית-הדין הוציא פסק דין לכפיית גט - בית המשפט המחוזי רשאי לפסוק מאסר על סרבן גט.

מהנהלת בתי-הדין הרבניים נמסר, כי בית-הדין מטיל סנקציות רק במקרים בהם נפסק חיוב גט או כפיית גט, ולא במקרים בהם פסק בית-הדין על המלצה לגט. מנתוני הנהלת בתי-הדין הרבניים עולה, כי בשנת 2009 הוטלו סנקציות על 34 גברים ו-13 נשים.

לעניין נתוני הנהלת בתי-הדין הרבניים יצוין, כי מערכת המחשוב שלה עברה החל משנת 2010 למיקור חוץ וחלו שינויים בהפעלתה, זאת במקביל לחילופי גברי שחלו בהנהלה עצמה. לאור זאת, קיים קושי לקבל נתונים שונים המתייחסים לפעילות בתי-הדין הרבניים, לרבות נתונים על מספר מסורבות הגט שיש כיום בישראל.

1. כפיית גירושין בתי-הדין הרבניים – רקע הלכתי

בהתאם להוראה שבסעיף 3 לחוק שיפוט בתי-דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג-1953 (להלן: **חוק שיפוט בתי-דין רבניים**), (עניני נישואין וגירושין של יהודים בישראל אזרחי המדינה או תושביה יהיו בשיפוטם הייחודי של בתי-דין רבניים". לפיכך, הבנת הרקע הנורמטיבי לבעיית מסורבות הגט מחייבת התייחסות גם לדין העברי הנוגע לסוגיה זו.

1.1. כפיית גירושין על סרבן הגט

1.1.1. גט מעושה.

את הלכות גירושין, פותח הרמב"ם במניין עשרה דברים ש"הן עיקר הגירושין מן התורה", ובראשם, "שלא יגרש האיש אלא ברצונו", שנאמר "והיה אם לא תמצא חן בעיניו וגו' וכתב לה ספר כריתות ... אם לא תמצא חן בעיניו, מלמד שאינו מגרש אלא ברצונו. [1]"

למרות זאת, כפי שיובהר להלן, ישנן נסיבות שבהן ההלכה מאפשרת לכפות על הבעל לגרש את אשתו, ובנסיבות אלו לא ייחשב הגט הכפוי כ'גט מעושה'.

בין פוסקי ההלכה קיימים חילוקי דעות בשאלה, האם כל הפעלת לחץ במטרה להביא את הבעל לתת את הסכמתו לגירושין פוסלת את הגט [2], או שמא רק הפעלת לחץ השוללת מן הבעל את הבחירה החופשית היא שתפסול את הגט [3]. חילוקי הדעות בשאלה זו לא הוכרעו, ונכונותם של הדיינים להפעיל לחץ על הבעל כדי שייאות לגרש את אשתו, בנסיבות שאין הדין מתיר לעשות כן, מושפעת במידה רבה מעמדתם ההלכתית במחלוקת זו.

1.1.2. עילות הכפיה

על אף הגישה העקרונית, שאין לכפות על הבעל לגרש את אשתו, ישנם מצבים שבהם מכירה ההלכה בסמכותו של בית-הדין לכפות עליו לעשות כן. עילות הכפייה הוזכרו במשנה: "ואלו שכופין אותו להוציא

מוכה שחין (= מצורע) ובעל פוליפוס (= ריח החוטם או ריח הפה) והמקמץ (= אוסף צואת כלבים) והמצרף נחושת והבורסי (= מעבד עורות). [4]

מן המשנה עולה כי את מוכה השחין כופים לגרש את אשתו, משום שקיום היחסים עם האישה מסכן את חייו.

בתלמוד הירושלמי [5] נדונה השאלה, האם ניתן לכפות על בעל המסרב לפרנס את אשתו, לגרשה. רבי אבהו הסיק בקל וחומר, שאם מחמת ריח רע ניתן לכפות על הבעל לגרש את אשתו, על אחת כמה וכמה שניתן לכפות עליו לעשות כן כאשר הוא מסכן את חייה.

לקביעה זו יכולה להיות השלכה משמעותית לעניין נכונות בית-הדין לכפות על בעל לגרש את אשתו כאשר הוכח שהבעל נוקט באלימות כלפי אשתו. [6]

המאפיין המרכזי לעילות הכפייה הנוספות המוזכרות במשנה הוא, שמחמת ריחו הרע של הבעל אין האישה מסוגלת להיות עמו.

מדברי האמורא שמואל עולה עילה נוספת לכפיית גט, והיא כשרותם ההלכתית של הנישואין. לדעתו, כאשר הנישואין אסורים ניתן לכפות על הבעל לגרש את האישה [7], וכך נפסק להלכה. [8]

עילה נוספת נלמדת מדבריו של רב נחמן, לפיהם עקרות של הבעל עשויה להוות עילה לכפיית גט, משום שהאישה זכאית לילדים, שיתמכו בה לעת זקנתה. [9]

האמצעים שההלכה היהודית מאפשרת לבתי-הדין להשתמש בהם, כדי לכפות על בעל המסרב לגרש את אשתו לגרשה, הינם דרסטיים מאלו המקובלים במערכות משפט חילונית, והם כוללים אף כפייה במלקות. לא אחת, נשמעת מפי דיינים התלונה על כך שאילו הייתה המדינה מאפשרת לבתי-הדין לכפות גירושין באמצעים מסוג זה, ניתן היה לצמצם את שיעור מסורבות הגט. [10]

שאלה עקרונית היא, האם רשימת העילות שנזכרו בתלמוד, שבהתקיימן ניתן לכפות גט, היא "רשימה סגורה", שאינה מאפשרת כפיית גט בנסיבות אחרות מאלו, או שמא רשימת העילות היא רשימה פתוחה, המאפשרת את צירופן של עילות נוספות, הדומות באופיין לאלו שהוזכרו בתלמוד?

לדעת הרמב"ם [11] אין לראות ברשימה הנזכרת במשנה ובתלמוד "רשימה סגורה", ובהתאם לכך הוא סבור שבכל מקרה בו קיימת עילה אובייקטיבית הגורמת לאישה למאוס בבעלה, ניתן לכפות על הבעל לגרש את אשתו.

דעה זו לא התקבלה אמנם על דעת רוב פוסקי ההלכה [12], אולם בכל זאת, יש פוסקים הנכונים להרחיב את רשימת העילות, ולצרף להן עילות כפייה על דרך ההיקש או בדרך של קל וחומר. כך למשל, יש הסבורים שניתן לכפות גט כלפי בעל אלים [13], כלפי בן-זוג בוגד [14], כלפי בן-זוג שהמיר את דתו [15], ואף בנסיבות שבהן קיים חשש שעיכוב הגירושין יגרום לבני הזוג לקיים יחסים אסורים מחוץ למסגרת הנישואין [16].

1.1.3 חיוב בגירושין

ישנם לא מעט מקורות בתלמוד בהם לא נאמר במפורש שיש לכפות על הבעל לגרש את אשתו, אך נאמר ש"יוציא ויתן כתובה" [17]. כך נפסק כאשר בני-זוג שלא הצליחו להביא ילדים לעולם לאחר עשר שנות

נישואים [18]; כאשר הבעל אסר על אשתו בנדר לעשות מלאכה [19]; כאשר נמנע הבעל מלקיים את חובותיו [20]; כאשר מונע הבעל מאשתו הנאות שונות [21]; כאשר מגביל הבעל את תנועת אשתו [22]; כאשר הוא דורש ממנה לבצע דברים העלולים לפגוע בכבודה [23]; כאשר הבעל אינו מעוניין לעלות לארץ ישראל אך האישה מעוניינת, או ליהפך; כאשר יש שמועה שהאישה נאפה [24]; ולדעת רבי אמי, אף ביגמיה היא עילה לחייב את הבעל לגרש את אשתו הראשונה, אם היא תובעת זאת. [25]

בנוגע לפסקי גירושין מסוג זה, קיימת מחלוקת בין הפוסקים בשאלה, האם משמעות הקביעה ש"יוציא ויתן כתובה" היא, שכופים את הבעל לגרש, [26] או שמא "אומרים לו: כבר חייבוך חכמים להוציא, ואם לא תוציא מותר לקרות לך עבריינא (= עבריון). [27] "היות והמחלוקת לא הוכרעה, נוטים רבים מן הפוסקים להימנע מכפיית גט כאשר על פי דין "יוציא ויתן כתובה. [28] "

1.1.4. לחץ מתון - הרחקות דרבנו תם

על אף הכרעת חלק מהפוסקים, שלא ניתן לכפות על אדם להתגרש כאשר הדין אינו מתיר זאת במפורש, התירו הפוסקים להפעיל לחץ מתון על אדם כדי לגרום לו לציית לפסק דין המחייב אותו להתגרש מן-זוגו. יסודו של היתר זה בדברים שכתב רבנו תם, בחיבורו 'ספר הישר' [29]. רבנו תם קבע, שגם אם לא ניתן להפעיל אמצעי אכיפה ישירים על הבעל (כחרם ונידוי), הציבור ורשויותיו המוסמכות רשאים להימנע מכל מגע עם מי שמסרב לציית לבית-הדין, עד שיסכים לגירושין. אמצעים אלה ידועים כ"הרחקות דרבנו תם", והרמ"א מביא אותן בהגהותיו לשולחן ערוך [30] בלשון זו:

"ומכל מקום יכולין לגזור על כל ישראל שלא לעשות לו שום טובה או לישא וליתן עמו, או למול בניו או לקברם עד שיגרש. ובכל חומרא שירצו בית-דין, יכולין להחמירן בכהאי גוונא, ומלבד שלא ינדו אותו. [31] "

הגיונו של ה"הרחקות" הוא, שבניגוד לכפייה במלקות, נידוי וכיוצא בזה, ההרחקות אינן מכוונות באופן ישיר כנגד "גופו" של הסרבן אלא מכוונות להשפיע עליו בעקיפין, על ידי שלילת הטבות שמהן הוא נהנה באופן טבעי, מעצם העובדה שהוא נחשב כחבר לגיטימי בחברה שבה הוא חי. הרחקות אלה אינן שוללות מהאדם את חופש הבחירה, שכן-

"יכול להנצל מזה לילך לעיר אחרת. וכל שאין עושין מעשה בגופו לאו עישוי מקרי (=לא עישוי הוא נקרא) [32].

1.2. כפיית גירושין על סרבנית גט

1.2.1. כללי

מדין תורה, לא נדרשת הסכמתה של האישה לגירושין [33]. ואולם, בעקבות תקנות רבנו גרשום מאור הגולה מלפני כאלף שנים, נקבעה הלכה שלפיה אין מגרשים את האישה בעל כרחא. [34]

הסנקציה המרכזית שנדונה בהלכה כלפי אישה המסרבת להתגרש היא שלילת דמי המזונות. לדעת רבי אליהו מזרחי, הרא"ם, הגם שרבנו גרשום אסר גירושי אישה בעל כרחא, ניתן לשלול מן האישה את מזונותיה, אם היא מסרבת להתגרש. [35]

ואולם, דעה זו לא התקבלה על דעת רוב פוסקי ההלכה. לפיכך, הלכה למעשה, אין בתי-הדין נוהגים להשתמש בכלי זה לשם כפיית גירושין על האישה, אלא בנסיבות חריגות. כך למשל, הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, רבה הראשי של ארץ ישראל, פסק שכאשר ברור לבית-הדין ששלום הבית הופר באשמת האישה, ואין עוד תקווה לשלום בית, ניתן לסמוך על שיטת הרא"ם "בצירוף פיצויים ... אך מובן שהדבר צריך מתינות וזהירות ועיון גדול. [36]"

במקרה אחר, בית-דין בראשותו של הרב הרצוג הכריע שניתן לסמוך על שיטת הרא"ם כאשר התברר שהאישה עקרה, והבעל חפץ בכל מאודו להקים לו זרע. [37]

כמו כן, כאשר הבעל טוען שאשתו מאוסה עליו, ומביא טעם מוצדק לכך מבחינה אובייקטיבית, בתי-הדין מאפשרים לו לכפות על האישה להתגרש, באמצעות שלילת מזונותיה. [38]

1.2.2. עילות כפיה

על אף ההלכה העקרונית שאין לגרש אישה בעל כרחא, ישנן נסיבות שבהן הכריעו הפוסקים שחרם דרבנו גרשום לא חל, וניתן לכפות על האישה להתגרש, וזאת באמצעות הפקדת גט וסכום הכתובה בבית-הדין, והענקת פטור מתשלום מזונות לאישה, מרגע השלשת הגט והכתובה ואילך

כך למשל נפסק ש"מי שנודע לו שאשתו נכפת (= חולה במחלת הנפילה), ורוצה לגרשה ואינו משיג כדי כתובתה, כופין אותה לקבל גט (ואין בזה משום תקנת רבנו גרשום), ויתן הנמצא בידו לכתובתה, והמותר כשתשיג ידו, ואם תמאן לקבל גט, ימנע ממנה שאר כסות ועונה. [39]"

על הלכה זו מעיר הרמ"א, שכפיית הגט בנסיבות אלה מותנית בכך שהמום יהיה "גדול כזה, שאלו היה באיש היו כופין לגרש מדין התלמוד ... אבל משום שאר מומין אינו יכול לגרשה בעל כרחא."

1.3. החוק הישראלי

על פי החוק הישראלי, ניתן לכפות על סרבן הגט לגרש את אשתו בארבע דרכים שונות, כפי שיפורט להלן:

1.3.1. כפייה על פי חוק שיפוט בתי-דין רבניים

סעיף 6 לחוק שיפוט בתי-דין רבניים קובע:

"ציווה בית-דין רבני בפסק-דין סופי לכפות איש לתת גט פיטורין לאשתו או לכפות אשה לקבל גט פיטורין מאישה, רשאי בית משפט מחוזי, כתום ששים ימים מיום מתן הצו, לפי בקשת היועץ המשפטי לממשלה, לכפות במאסר לציית לצו."

ייחודה של הוראה זו הוא, שהיא מעניקה לבית המשפט המחוזי את הסמכות לכפות על אדם לגרש את אשתו, אולם כדי שבית המשפט המחוזי יקנה את הסמכות לעשות זאת, יש להציג בפני בית המשפט פסק דין רבני שלפיו יש לכפות על האישה לגרש את אשתו. פסק דין שכזה, לאור המבואר לעיל, הינו נדיר ביותר, ובשל כך, מטבע הדברים השימוש בהוראה הנזכרת מועט ביותר.

1.3.2. כפייה על פי חוק בתי-דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון), התשט"ז-1956

סעיף 7א(א) לחוק בתי-דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון), התשט"ז-1956 (להלן: **חוק בתי-דין דתיים**) קובע ש"לבית-דין, כשהוא דן בעניין שבשיפוטו, יהיו כל הסמכויות על פי סעיפים 6 ו-7 לפקודת בזיון בית המשפט, בשינויים המחויבים."

סעיפים אלו שבפקודה מקנים לבית המשפט סמכות לאסור אדם, או אף להטיל עליו קנס בשיעור שיראה לנכון, על מנת לגרום לו לציית לפסק דינו של בית המשפט

מנקודת ראותם של בתי-הדין הרבניים, יתרונו של השימוש בהוראה זו טמון בכך שהוא מקנה לבית-הדין (ולא לבית המשפט) את הסמכות לכפות על הבעל לגרש את אשתו. בנוסף, השימוש בהוראה מאפשר להפעיל את הסנקציה של מאסר, לא רק בנסיבות שבהן ניתן על ידי בית-הדין פסק דין הכופה על הזוג להתגרש, אלא גם בנסיבות שבהן ניתן פסק דין המחייב אותם לעשות כן.

ואולם, לא מצאנו אף לא תקדים אחד שבו עשו בתי-הדין הרבניים שימוש בסמכות המסורה בידיהם לפי הסעיפים הנזכרים.

1.3.3. כפייה על פי חוק בתי-דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1995

על פי סעיף 1 של חוק בתי-דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1995 (להלן: **חוק הקיום**) בית-הדין הרבני הוסמך להטיל סנקציות רבות ומגוונות על בעל המסרב לתת לאשתו גט ואף נקבע ש"לעניין סעיף זה, אין נפקה מינה אם ננקטה בפסק הדין לשון של כפייה, חובה, מצווה, הצעה או לשון אחרת" (סעיף 1ב.)).

הסנקציות שבת-הדין הוסמכו להטיל הן: צו עיכוב יציאה מן הארץ; צו עיכוב הנפקת דרכון, החזקה בדרכון או הארכת תוקפו של דרכון; צו איסור על קבלת או החזקת רישיון נהיגה; צו המגביל את הזכות להתמנות, להיבחר או לשמש במשרה על פי דין או במשרה בגוף מבוקר; צו המגביל את הזכות לעסוק במקצוע שהעיסוק בו מוסדר על פי דין או להפעיל עסק הטעון רישוי או היתר על פי דין; צו האוסר לפתוח או להחזיק חשבון בנק או למשוך שיקים מחשבון בנק.

כיום, הוראה זו היא הוראת החוק העיקרית המשמשת את בתי-הדין כדי לכפות על סרבני הגט לשתף פעולה עם בית-הדין ולסיים את הליך הגירושין.

1.4. הצעת חוק

בשנים האחרונות הוגשו מספר הצעות חוק, שתכליתן להביא לכך שהשימוש בסמכויות האכיפה המסורות בידי בתי הדין הרבניים יהיה יעיל יותר. להלן נסקור אך ורק את הצעות החוק שהוגשו בהקשר זה בכנסת ה-18.

הצעת חוק בתי-דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (תיקון - הפקעת זכויות), התשס"ט-2009 [40]

הצעת חוק זו, שהונחה על שולחן הכנסת ה-18 בניסן התשס"ט (אפריל 2007) מבוססת על עיקרון הלכתי שלפיו ניתן לנתק את קשר הנישואין גם שלא בדרך של גירושין, וזאת באמצעות הפקעת הקידושין על ידי בית-הדין [41]. כלי זה הוא כלי דרסטי, שלשימוש בו ישנן השלכות חברתיות קשות, ובשל כך, השימוש שנעשה בו במהלך הדורות הוא נדיר. עם זאת, בשל חומרת התופעה של סרבנות הגט במדינת ישראל, היו שהציעו לחדש את השימוש בכלי זה כפתרון לבעייתן של מסורבות הגט. [42]

על פי ההצעה, אם לאחר שנה מיום מתן הצו המורה לבעל לגרש את אשתו הוא לא קיים את הצו, "יפקעו למפרע הזכויות בכסף, או בשווה כסף, שבו קידש הבעל את אשתו. [43]"

לדברי מגישת ההצעה, חברת הכנסת אורית נוקד, "ההצעה באה לאזן בין הצורך לשמור על סמכותם של בתי-הדין הרבניים בענייני נישואין מחד, לבין הצורך החברתי ... לסילוק העוול הנעשה לנשים המעוכבות ומסורבות גט. [44]"

הצעת חוק בתי-דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (תיקון - סמכות בית משפט לענייני משפחה), התש"ע-2010 [45]

הצעת חוק זו, שהונחה על שולחן הכנסת בסיוון תש"ע (מאי 2010) מבקשת להעניק לבתי המשפט לענייני משפחה סמכות מקבילה לזו של בתי-הדין הרבניים בדיון על הפעלתן של סנקציות על פי חוק הקיום, בדומה לסמכות שהעניק החוק לבית המשפט המחוזי על פי סעיף 6 לחוק בתי-הדין הרבניים.

על פי דברי ההסבר להצעת החוק, ההצעה מבוססת על ההבנה ש"בית-הדין הרבני חושש ממתן גט מעושה", ועל כן מנסה להביא את הצדדים למתן וקבלת גט מרצון ... הצעת חוק זו נועדה להקל במעט על מצוקתן של נשים אלה באמצעות פנייה לערכאה אזרחית, רק לשם הטלת צווי הגבלה על סרבן הגט"

הצעת חוק בתי-דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (תיקון - מתן צווי הגבלה ופיקוח על יישום החלטות בית-הדין), התשע"א-2010 [46]

הצעת חוק זו, שהונחה על שולחן הכנסת ה-18 בחשוון תשע"א (אוקטובר 2010), מבקשת לייעל את השימוש בצווי הגבלה באמצעות שלושה אמצעים: דיון אוטומטי, ביקורת ופיקוח, ותזכורות.

הצעת חוק זו מתבססת על ההנחה שבחלק ניכר מן המקרים, אי הפעלת הסנקציות כנגד בעל סרבן נובע מרתיעה של האישה ליזום דיון בנושא זה, מחשש ל"הקשחת ליבו ועמדותיו של סרבן גט שניתן נגדו צו

הגבלה". בשל כך, מוצע לקבוע מנגנון שיביא לקיומו של דיון אוטומטי בהגבלות ובהחמרתן, אף מבלי שהאישה תיזום קיומו של דיון שכזה.

על מנת להבטיח מעקב יעיל אחר הצורך בהטלת צווים ובהחמרתם, מוצע להקים "מערכת ממוחשבת שתאפשר פיקוח, בקרה ומעקב אחר קיום פסקי דין לגירושין, ואחר מתן צווי ההגבלה, אכיפתם ויישומם."

לבסוף, על מנת להבטיח שהסרבן יהיה מודע להליכים הצפויים כנגדו, מוצע שבמסגרת פסק הדין בעניין הגירושין "יורה בית-הדין על קביעת מועד לסידור גט ויידע את הצדדים בכתב או בעל-פה בדבר סמכותו של בית-הדין להטיל צווי הגבלה במידה ופסק הדין לא יקום."

לדברי חבר הכנסת זבולון אורלב, מגיש ההצעה, "תיקון החוק נועד לסייע לבתי-הדין הרבניים ליישם בפועל את החוק, על מנת להתקדם צעד נוסף בפתרון בעייתן החמורה של העגונות ומסורבות הגט הכלואות בכבלי נישואיהן. [47]"

הצעת חוק בתי-דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (תיקון - הפעלת צו הגבלה ישיר), התשע"א-2010[48]

הצעת חוק זו, שהונחה על שולחן הכנסת ה-18 בטבת תשע"א (דצמבר 2010) נועדה לקצר הליכים הנוגעים לאכיפת קיום פסקי דין של גירושין, באמצעות הוראה המחייבת את בתי-הדין לקבוע במסגרת פסק הדין על כפיית גט או על חיוב גט גם צו הגבלה ישיר, שיחול באופן אוטומטי לאחר שלושים יום שבהם לא גירש האיש את אשתו. לאחר שהופעל צו ההגבלה, יהיה האיש רשאי ליזום דיון בפני בית-הדין, במעמד שני הצדדים, על מנת לבטלו.

חברי הכנסת אורבך ושנלר, מגישי ההצעה, טוענים ש"בדרך זו, אנו גורמים לשימוש בכלי יעיל כנגד סרבני הגט, אך עם זאת אנו שומרים על איזון בין הצדדים ועל מידתיות. [49]"

2. נתוני רקע

הטיפול בענייני נישואין וגירושין בישראל מסור בידי בתי-הדין הדתיים, ובמקרה של תושבים יהודים - בתי-הדין הרבניים. בכל הנוגע לגירושין ניתן להבחין בין גירושין בהסכמה ובין תביעות גירושין. כאשר הגירושין מתקיימים בהסכמה, בני-הזוג המבקשים להתגרש מביאים בפני בית-הדין הרבני הסכם גירושין לאישורו. תביעות גירושין מוגשות כאשר בני-הזוג לא הגיעו להסכם גירושין ביניהם ואחד מהם פונה לבית-הדין הרבני כדי לפתוח בהליכי גירושין. [50]

בשנת 2009 נפתחו בבתי-הדין הרבניים 9,156 תיקים להסכמי גירושין ו-7,983 תיקים לתביעות גירושין. באותה שנה התגרשו 971,9 זוגות. [51]

נתונים על זוגות שהתגרשו, 2003-2009 [52]

3. סרבנות גט

3.1. הגדרה

מספר מסורבי ומסורבות הגט בישראל מושפע מהגדרת המונח "סרבנות גט". לצדדים השונים המעורבים בעיסוק בנושא עמדות שונות לעניין ההגדרה, והנתונים על מספר מסורבות הגט משתנים בהתאם לנקודת המוצא בעניין ההגדרה.

לפי הגדרת הנהלת בתי-הדין הרבניים, סרבנות גט משמעה כי בית-הדין הגיע להחלטה על כפיית גט או חיוב גט, תוך מתן מענה לכל העניינים הנוגעים בדבר, אלא שאחד הצדדים מסרב. [53]

דוח מבקר המדינה 54ב לשנת 2003 כלל התייחסות לאופן בו מגדירים בתי-הדין הרבניים את המושג "מסורבת גט"; בדוח נקבע כי הגדרת מסורבת גט רק במקרים בהם הוחלט על חיוב גט או על הטלת סנקציה נגד סרבני גט היא מצמצמת מדי שכן בחוק נקבע כי לא משנה "אם ננקטה בפסק-הדין לשון של כפייה, חובה, מצווה, הצעה או לשון אחרת", ומכאן שגם נשים שניתנה בעניינן רק המלצה, הצעה וכיוצא באלה הן מסורבות גט. [54]

גם ארגונים שונים הפועלים למען מסורבות גט טוענים, כי הגדרת בתי-הדין הרבניים היא מצמצמת מדי, וכי כל אישה שבעלה מסרב לתת לה גט או שכורך את הסכמתו לתת לה גט בתנאי כלשהו - היא מסורבת גט [55]. בנייר עמדה שפורסם בשנת 2004 על-ידי מרכז רקמן לקידום מעמד האישה וקואליציית "עיקר" לזכויות העגונה ומסורבת הגט נכתב כי מסורבת גט היא כל אישה שנתקלת בסירוב מתמשך של בן-זוגה לגט, או בניסיון לסחוט ממנה ויתורים שונים בנוגע להחזקת ילדים, מזונות ילדים או חלוקת רכוש. [56]

3.2. נתונים על מסורבי ומסורבות גט

כאמור, היקף תופעת סרבנות הגט משתנה בהתאם להגדרת המושג, וזה משתנה בין הגופים השונים הפעילים בתחום. בפרט, קיימת מחלוקת בעניין מספרן של מסורבות הגט בין הנהלת בתי-הדין הרבניים ובין ארגונים המטפלים בעגונות ובמסורבות גט. להלן יוצגו עמדות שונות בנוגע להיקף התופעה.

בשנת 2007 ערכה הנהלת בתי-הדין הרבניים סקר של היקף תופעת סרבנות הגט בישראל. בשונה מהגדרת בתי-הדין הרבניים למושג של סרבנות גט, שצוינה לעיל, לצורך הסקר הוגדרו מסורבי גט (גבר או אישה) כמי שלא קיבלו גט לאחר שעברו שנתיים מיום פתיחת התיק בשל סירוב בן/בת-הזוג לתת גט. בהתאם, בסקר נדגמו תיקי גירושין שנפתחו לפני ה-3 בינואר 2005 וטרם ניתן בהם גט עד סוף שנת 2006. מהמדגם עלה, כי 19% מהתיקים לא נסתיימו בגט בשל סרבנות הבעל ו-20% מהתיקים לא נסתיימו בגט בשל סרבנות האישה. שאר התיקים לא נסתיימו בגט מסיבות אחרות, לרבות סכסוכי ממון בין בני-הזוג, השגת שלום בית או סגירה מנהלית. בעקבות תוצאות הסקר פרסמה הנהלת בתי-הדין הרבניים הודעה לפיה באמצע שנת 2007 היו בישראל כ-180 מסורבות גט וכ-190 מסורבי גט. [57]

לפי הדוח השנתי של הנהלת בתי-הדין הרבניים לשנת 2009, באותה שנה הועברו לטיפול הנהלת בתי-הדין 53 מקרים חדשים של עגונות ומסורבות גט [58]. מרכז המחקר והמידע של הכנסת הפנה אל הנהלת בתי-הדין הרבניים שאלה על מספר מסורבי ומסורבות הגט בישראל, אולם עד מועד סגירת המסמך טרם קיבלנו מהנהלת בתי-הדין הרבניים את מספרם. בתשובת הנהלת בתי-הדין לפנייתנו בעניין זה נכתב כי "מספר

מסורבי הגט נלמד אך ורק מפעולה אקטיבית של בית-הדין כנגד הסרבן, תוך שימוש בסמכויות שניתנו לו בתיק כדי לאכוף את הסרבן לגט" [59]. לאחר פנייה נוספת להנהלת בתי-הדין הרבניים נמסר לנו, כי בשל המעבר למערכת מחשוב חדשה שהתרחשה במקביל לחילופי גברי בהנהלת בתי-הדין הרבניים, אין אפשרות להעביר לנו את מספרם של מסורבי ומסורבות הגט עד למועד כתיבת המסמך.

בשנת 2004 נערך עבור מרכז רקמן לקידום מעמד האישה באוניברסיטת בר-אילן וקואליציית "עיקר" לזכויות העגונה ומסורבת הגט, סקר שנועד להעריך את היקף תופעת סרבנות הגט [60]. בסקר, שנערך בקרב 1,000 נשים יהודיות בנות 25 ומעלה, עלו הממצאים האלה: [61]

12.3% מהנשאלות חוו או חוות תהליך גירושין, ו-2.4% נוספות הביעו כוונה להתגרש.

מבין הנשים שחוו או חוות תהליך גירושין, כמחצית ציינו כי הליך הגירושין היה הוגן על-פי חוק, 19% ציינו שהבעל שלהן סירב בשלב מסוים לתת להן גט, 16% ציינו שהבעל שלהן הציב להן תנאים שחורגים מהחוק כדי לתת גט; 3% מהנשים ציינו כי הן דרשו מהבעל תנאי רכוש וכסף החורגים ממה שהחוק מחייב.

7% מהנשים שחוו או חוות הליך גירושין ויתרו על הגירושין בגלל סירוב של הבעל.

36% מהנשאלות בסקר הכירו נשים שחוו הליך גירושין שבו בן-הזוג הציב תנאים החורגים מהחוק כדי לתת את הגט

19% מהנשאלות הכירו נשים שלא נוקטות צעדים לקבלת גט כי הן סבורות כי הבעל לא ייתן להן גט או שהן תאלצנה לשלם או לוותר על רכוש המגיע להן על-פי חוק כדי לקבל את הגט.

לפי עמדת מרכז רקמן וקואליציית עיקר, ממצאי הסקר מעידים על כך כי במועד פרסום הסקר היו בישראל כ-100,000 נשים שבאותו זמן או קודם לכן נמצאו במצב של סרבנות גט או של איום בסרבנות גט, לפי ההגדרה של סרבנות גט שאימצו ארגונים אלה. [62]

4. פעילות בתי-הדין הרבניים בעניין סרבנות גט

4.1. פסקי דין לגירושין

כאשר הליכי גירושין בין בני-זוג מתמשכים לאורך תקופה בשל סירוב של אחד מבני-הזוג לגירושין, יכול בית-הדין הרבני לפסוק על גירושין. כאמור לעיל, פסיקה זו יכולה להיות בלשון של כפייה, חיוב או המלצה.

להלן נתונים על פסקי דין לגירושין שניתנו על-ידי בתי-הדין הרבניים בין השנים 2005-2009, לפי מין בן-הזוג נגדו ניתנה הפסיקה ולפי סוג הפסיקה. בגרף הראשון מוצגים פסקי דין שניתנו נגד גברים ובגרף השני פסקי דין שניתנו נגד נשים.

פסקי דין לגירושין שניתנו נגד גברים, 2005-2009

פסקי דין לגירושין שניתנו נגד נשים, 2009-2005

מהגרפים עולים הממצאים האלה:

לאורך השנים שנבדקו, פסק הדין הנפוץ ביותר הוא חיוב גט, הן כנגד גברים והן כנגד נשים. מנגד, כפיית גט היא פסק דין נדיר יחסית, כנגד שני המינים.

בפסקי דין של חיוב גט ושל כפיית גט נעשה שימוש רב יותר נגד גברים מאשר נגד נשים, לאורך כל השנים שנבדקו. לעניין המלצה לגט, בשנים 2005-2006 נעשה בו שימוש רב יותר נגד גברים מאשר נגד נשים, אולם משנת 2007 היחס מתהפך

בין השנים 2005 ל-2009 חלה ירידה משמעותית במספר פסקי הדין שניתנו נגד גברים, אם כי במספר הזוגות שהתגרשו בכל שנה חלה דווקא מגמת עלייה. לדוגמה, בשנת 2005 נתנו בתי-הדין הרבניים 167 פסקי דין של חיוב לגט כנגד גברים, לעומת 114 פסקי דין של חיוב לגט בשנת 2009, כלומר - ירידה של 32%. בשנת 2005 ניתנו 124 פסקי דין של המלצה לגט כנגד גברים, לעומת 61 פסקי דין כאמור בשנת 2009, קרי ירידה של 51%. מספר פסקי הדין של כפיית גט כנגד גברים נותר יציב יחסית לאורך התקופה, למעט שנת 2007 בה ניתנו 18 פסקי דין של כפיית גט כנגד גברים. גם בפסקי הדין שניתנו כנגד נשים חלה ירידה מסוימת במהלך תקופה זו: בשנת 2005 ניתנו 118 פסקי דין לחיובי גט נגד נשים לעומת 78 בשנת 2009, ירידה של 33%; בשנת 2005 ניתנו 100 פסקי דין של המלצה לגט נגד נשים לעומת 78 פסקי דין כאמור בשנת 2009, קרי ירידה של 22%.

מהנהלת בתי-הדין הרבניים נמסר לנו, כי בשל החשש מ"גט מעושה", בתי-הדין הרבניים עושים שימוש זהיר במתן פסקי דין לחיוב לגט או כפיית גט. ככלל, בתי-הדין נותנים פסקי דין אלו רק לאחר שעברו שנתיים ויותר מהיום בו בני-הזוג הובאו לפני בית-הדין, תוך התחשבות בסיבות להתמשכות התיק. כך למשל, במקרים בהם בית-הדין לא איתר את הבעל והוא לא הובא לפניו, לא יינתן פסק דין של חיוב או כפייה של גט, גם אם עברו שנתיים מיום פתיחת התיק. [63]

4.2. עיכובים בביצוע פסקי דין לגירושין

דוח מבקר המדינה 54ב' לשנת 2003 עסק בטיפול מזכירות בתי-הדין הרבניים בסידור גט. בדוח נקבע, כי מזכירות בתי-הדין אינן מקיימות מעקב כדי לוודא שפסקי הדין מקוימים, ואין מנגנון המאפשר לבתי-הדין ליזום מתן צווים לקיום פסקי הדין. בתגובת בתי-הדין נמסר כי "חשוב להקים מנגנון במזכירות שיעקוב אחרי העניין, ושיאפשר יוזמה עצמאית של בתי-הדין לעקוב אחר ביצועם". בדוח המבקר 58ב' לשנת 2007 עלה כי גם במועד ביצוע הביקורת החוזרת, מזכירות בתי-הדין אינן בודקות מיוזמתן אם פסקי הדין קוימו, ואין מנגנון לשליחת תזכורות לצדדים על זכויותיהם, המאפשר לבתי-הדין ליזום בעצמם מתן צווים לאכיפת פסקי דין כסמכותם בחוק. בית-הדין מטיל צווי הגבלה, אם הוא מוצא לנכון לעשות כן, רק אם הצד המעוניין מגיש בקשה מיוחדת לעניין זה. מבדיקת המבקר עלה כי בתיקים רבים מתעכב סידור הגט לתקופות ארוכות לאחר מתן פסק הדין לגירושין. בהקשר זה העיר המבקר כי לאחר מתן פסק הדין על-ידי בית-הדין, על מזכירות בית-הדין לקבוע סידור גט סמוך ככל הניתן למועד פסק הדין, ובשום מקרה אין לדחות את קביעת המועד ללא תאריך. באותם מקרים בהם הצדדים או אחד מהם אינם פונים לבית-הדין בבקשה להמשך הטיפול, על המזכירות לעקוב אחר השתלשלות העניינים בתיק ולהביאו בפני בית-הדין למתן החלטה בהתאם. בדוח המבקר נקבע, כי כדי למגר את תופעת התמשכות ההליכים בבית-הדין או לצמצמה, על מזכירות בתי-הדין לעקוב אחר מילוי החלטות בית-הדין. במידת הצורך המזכירות צריכות להעיר לצדדים על אי-קיום החלטת בית-הדין כנדרש ולהסב את תשומת לב בית-הדין לכך. [65]

לצורך כתיבת מסמך זה העברנו להנהלת בתי-הדין הרבניים שאלה לגבי פיקוח יזום על קיום פסקי דין לגירושין, ברוח ההערות שניתנו בדוח מבקר המדינה. בתשובת הנהלת בית-הדין הרבניים נמסר לנו כי ככלל, הצד המעוניין מגיש בקשות לצווי הגבלה. בהעדר פעילות למשך תקופה של שישה חודשים מובא התיק לעיון בית-הדין לצורך מתן החלטה בהתאם לנסיבות. מהנהלת בתי-הדין נמסר עוד, כי במהלך השנים האחרונות לא התקבלו תלונות על אי-קיום פסקי דין לגירושין. מתשובת הנהלת בתי-הדין הרבניים עולה, כי בתי-הדין אינם נוקטים פעולה יזומה לפיקוח ומעקב אחר קיום פסקי דין שלהם. [66]

להלן מוצגים נתונים על מספר התיקים בהן ניתנה החלטה של בית-הדין הרבני וטרם נסגרו שנתיים לאחריה.

מספר תיקי הגירושין הפתוחים שנתיים ויותר לאחר החלטה בעניינם, 2009-2005

4.3. מתן צווי הגבלה

כאמור, בתי-הדין הרבניים יכולים להטיל על בני-זוג שאינם מקיימים פסקי דין לגירושין צווי הגבלה שונים. לפי חוק בתי-הדין הרבניים, צווי הגבלה יכולים להינתן בכל מקרה בו ניתן פסק למתן גט, לא משנה אם ננקטה בפסק הדין לשון של כפייה, חובה, מצווה, הצעה או כל לשון אחרת. עם זאת, מהנהלת בתי-הדין הרבניים נמסר, כי בתי-הדין מטילים סנקציות רק כאשר ניתן פסק דין של חיוב לגט או של כפיית גט. [68]

מספר הסנקציות שהוטלו על-ידי בתי-הדין הרבניים בשנים 2009-2005, לפי מין

מהגרף עולה, כי בין השנים 2005 ל-2007 הוכפלה כמות הסנקציות שהטילו בתי-הדין הרבניים נגד גברים, ומשנה זו ועד 2009 יש מגמת ירידה במספר הסנקציות המוטלות עליהם. מגמה זו מתאימה למגמה שהוצגה לעיל בעניין התמשכות מתן הגט לאחר קבלת החלטה בעניין וסביר כי היא קשורה אליה.

יצוין, כי הנתונים המוצגים לעיל מתייחסים למספר הסנקציות שהוטלו, ולא למספר האנשים עליהם הן הוטלו. היות שנגד אדם אחד יכולות להינקט מספר סנקציות, סביר כי מספרן של הגברים והנשים נגדם ננקטו סנקציות קטן יותר מהמספרים המוצגים בגרף.

מהנהלת בתי-הדין הרבניים נמסר, כי אין אחידות או מוסכמה בין הדיינים לגבי מדרג הפעלת הסנקציות, קרי הפעלת סנקציות קלות יותר בשלב מוקדם יותר – וההיפך.

4.4. פעילות היחידה המיוחדת של הנהלת בתי-הדין הרבניים

בבתי-הדין הרבניים יש יחידה מיוחדת הפועלת בנושא התרת עגונות ומסורבות גט. לפי דוח מבקר המדינה 54 לשנת 2003, היחידה פועלת בשלושה מישורים עיקריים: איתור בעלים שנמלטו מנשותיהם, תשלום הוצאות של בתי-דין בחו"ל שנתנו גט לבקשת בית-דין בישראל, ניסיון לשכנע בעלים לתת גט לנשותיהם, למשל על-ידי מתן סיוע כספי לבעל על מנת שייתן גט לאשתו (או להפך). הנהלת בתי-הדין הרבניים משלמת את הסכומים הללו לפי המלצת בית-הדין שדן בתיק. המבקר מצא, כי הנהלת בתי-הדין מיישמת את המלצות

בית-הדין בלי שקבעה נהלים ומבחנים לתשלומים הללו, וכי תשלום של מאות אלפי שקלים בשנה על-פי המלצת בית-דין וללא מבחנים ברורים אינו עולה בקנה אחד עם כללי מינהל תקין. המבקר קבע כי על הנהלת בתי-הדין לדון בסוג זה של תשלומים, לוודא כי הם מבוססים על תשתית משפטית ראויה ולקבוע נהלים ברורים בעניין יישום המלצות בתי-הדין. [70]

בשנת 2006 עתר "מרכז צדק לנשים" לבית-המשפט העליון נגד שני הסדרים למתן תמריצים כלכליים לבעלים כדי שיסכימו לתת גט לנשותיהם [71]: תשלומים שמבצעת הנהלת בתי-הדין הרבניים לבעלים כדי שיסכימו לתת גט לעגונות, ומחילת חובות מזונות של בעלים על-ידי המוסד לביטוח לאומי. הארגון טען כי לגופים אלו אין סמכות חוקית לשלם כספים או למחול על חובות לצורך מטרה זו וכן טען כי אין הסדרים שקופים וקריטריונים ברורים לעניין תשלומים אלו. בספטמבר 2010 קבע בית-המשפט כי לא קיימת עילה לביטול ההסדרים. עם זאת, במהלך הטיפול בעתירה גיבשו שני הגופים (הנהלת בתי-הדין הרבני והמוסד לביטוח לאומי) אמות מידה להפעלת הסדרי התשלומים והסדירו את הליכי קבלת ההחלטות הנוגעים להם

מנתוני הנהלת בתי-הדין הרבניים עולה, כי יחידה זו סייעה עד כה ל-162 נשים שבעליהן נעלמו בארץ או בחו"ל, או סירבו לתת להן גט. [72]

[1] **משנה תורה** הלכות גירושין פרק א, הלכות א-ב.

[2] כך למשל פוסק רבנו מנחם המאירי, בית הבחירה גיטין פח ע"ב, הקובע שהגט ייפסל גם כאשר הופעל לחץ כלכלי על הבעל (במובחן מלחץ פיזי) "כגון שהיו כובשין את ממונו עד שיגרש, או הטילו עליו קנס על ידי גוים". למחלוקת הפוסקים בשאלה האם הפעלת לחץ כלכלי עלולה להביא לפסלות הגט, ראו בהרחבה, זרח ורהפטיג "כפיית גט להלכה ולמעשה" **שנתון המשפט העברי** ג-ד (תשל"ו-תשל"ז) עמ' 164-165 (להלן: **ורהפטיג, כפיית גט**; (יחיאל קפלן ורונון פרי "על אחריותם בניזקין של סרבני גט **עיוני משפט** כח(3) (סיוון תשס"ה), 773 (להלן: **קפלן ופרי, אחריות בניזקין**)).

[3] לכך נוטה רבי שמעון בן צמח דוראן, התשב"ץ, הקובע ש"אין כל הנאנס נקרא מעושה, ואפילו נאנס מפני שהיו מכין וחובטין בנו יחידו אשר אהב" (תשב"ץ, חלק א, סימן א). הרב משה פיינשטיין מבהיר קביעה זו באומרו שלדעת התשב"ץ, "לגבי גט בטל רק באונס שעושה להחשיב שאין זה מעשיו אלא כמעשה קוף בעלמא וזה לא שייך אלא כשאי אפשר לו בשום אופן שלא לעשות כ המצווה) **"שו"ת אגרות משה**, אבן העזר, חלק א, סימן קלז).

[4] **משנה** כתובות פרק ז, משנה י

[5] **תלמוד ירושלמי** גיטין פרק ט, הלכה י

[6] ואולם, אלימות הבעל אינה משמשת תמיד כעילה לכפות עליו לגרש את אשתו. מן המחקר האחרון שהתפרסם בעניין זה, שהתפרסם לפני כ-20 שנה עולה, שאלימות, ואף איומים ברצח, לא תמיד הניעו את בתי-הדין לכפות על הבעל לגרש את אשתו. ראו: מ' פרישטיק "אלימות פיזית של בעלים כעילה לקבלת גט בהלכה היהודית ובשיפוט הרבני **"דיני ישראל** יז (1992) עמ' צג ואילך

[7] **תלמוד בבלי** כתובות עז ע"א

[8] **שולחן ערוך** אבן העזר, סימן ו, סעיף א.

[9] תלמוד בבלי יבמות סה ע"ב

[10] ראו למשל דברי הרב אהרנברג, שהיה דיין בבית-הדין האזורי בתל אביב, בשו"ת **דבר יהושע** סימן לא, המעיר ש"כפייה 10 בשוטים אפילו במי שיכולין לכפותו בשוטים, לא נתנו החפשיים (= החילוניים) הכח לבית-דין לעשות זאת, אלא [רק] להושיבו במאסר, וזה בבית סוהר ישראל, שהאסירים אומרים שיש להם שמה בית הבראה."

[11] **במשנה תורה** הלכות אישות, פרק יד, הלכה ח מנמק הרמב"ם את עמדתו ההלכתית בכך שהאישה "אינה כשבויה שתיבעל לשנוי לה."

[12] לעמדות הפוסקים בעניין זה ראו, מ' שפירא "גירושין בגין מאיסה", **"דיני ישראל ב (ה'תשל"א) 331**; א' הורביץ **קונטרס הביורורים - שיטות הפוסקים בדין אשה הטוענת מאיס עלי** (בני ברק, ה'תשל"ה). בהקשר זה יש להעיר, שיש פוסקים המאמצים את הכרעתו של הרמב"ם כאשר טענת האישה שבעלה מאוס עליה מגובה ב"אמתלה מבוררת". כלומר, כאשר האישה מוכיחה לבית-הדין את קיומן של נסיבות המצדיקות מבחינה אובייקטיבית את רתיעתה מבעלה, יוכל בית-הדין לכפות על הבעל לגרשה. לעניין זה ראו למשל, תשב"ץ, חוט המשולש, טור שלישי, סימן לה; שו"ת דברי חכמים אבן העזר,

[13] ראו **תשב"ץ**, חלק ב, סימן ט; **תשובת רבנו שמחה, אור זרוע** בבא קמא, סימן קסא; **הגהות הרמ"א לשולחן ערוך**, אבן העזר, סימן קנד, סעיף ג.

[14] **ספר אגודה**, יבמות, סימן עז. והובאו דבריו **בהגהות הרמ"א לשולחן ערוך**, אבן העזר, סימן קנד, סעיף א.

[15] שו"ת **מהר"ם אלשקר**, סימן עג.

[16] ראו שו"ת **מהר"ם גאויזון**, סימנים א, ג, פב; הרב הראשי לישראל (כתוארו אז), הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג **קונטרס הערות לאוצר הפוסקים על אבן העזר חלק ב (ירושלים, ה'תשכ"ו)**, עמ' ח; דברי הראשון לציון (כתוארו אז), הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, שם, עמ' טו; שו"ת **אגרות משה** אבן העזר, חלק א, סימן מג, ד"ה והנה נראה. אפשר שבשל חשש זה קבע הרב חיים פלאג'י, בשו"ת **חיים ושלום**, סימן קיב, ש"כשיהיה קטטה ומריבה בין איש ואשתו", ולא ניתן יהיה שלום ביניהם, "ימתנו עד זמן ח"י חדשים. ואם בינם לשמים נראה לבית-דין שלא יש תקווה לשום שלום ביניהם, יפרידו הזיווג, ולכופם לתת גט, עד שיאמרו: רוצה אני". לשאלה, האם ניתן לסמוך על תשובה זו הלכה למעשה, ראו שו"ת **ציץ אליעזר**, חלק ו, סימן מב, **קונטרס אורחות המשפטים**, פרק א, ד"ה ואגב; שם, חלק יז, סימן נב [= תיק תשמ"ד/314] (ירושלים, פד"ר יג, עמ' 112) וסימן סז; שו"ת **בייע אומר** חלק ג, אבן העזר, סימן יח, אות יג, בסוף התשובה.

[17] ראו למשל, **תלמוד בבלי יבמות סד ע"א**; סה ע"א; **תלמוד בבלי כתובות סא ע"ב**

[18] **תלמוד בבלי יבמות סד ע"א**.

[19] תלמוד בבלי כתובות נט ע"ב.

[20] ראו למשל, תלמוד בבלי כתובות סא ע"א (מניעת קיום יחסים); תלמוד בבלי כתובות סג ע"א (מניעת פרנסה).

[21] תלמוד בבלי כתובות ע ע"א (נודר שלא תיהנה ממנו, מונע ממנה אכילת פרי מסוים, או שימוש בתכשיט מסוים).

[22] תלמוד בבלי כתובות עא ע"ב (מונע ממנה ללכת אל בית אביה, לניחום אבלים, או להבדיל, לחתונה)

[23] תלמוד בבלי כתובות עב ע"א.

[24] תלמוד בבלי סוטה לא ע"א.

[25] תלמוד בבלי יבמות סה ע"א.

[26] כדעת ר"י בתוספות תלמוד בבלי כתובות ע ע"א ד"ה יוציא.

[27] לשון רבנו חננאל בתוספות שם, וראו ורהפטיג, כפיית גט עמ' 136, המוכיח כי למעשה מחלוקת זו יסודה במחלוקת האמוראים בין רב לשמואל.

[28] ראו למשל, שו"ת הרשב"א חלק א, סימן אלף קצב; שו"ת בעלי התוספות, סימן עה; שו"ת הרא"ש כלל יז, סימן ו; תשב"ץ חלק ב, סימן ח; רמ"א אבן העזר, סימן קנד, סעיף כא ("כיון דאיכא פלוגתא דרבוותא, = כיוון שקיימת מחלוקת בין גדולים ראוי להחמיר שלא לכוף בשוטים, שלא יהא הגט מעושה"); גבורת אנשים, סימן מט; שו"ת חתם סופר, אבן העזר, סימן קטו.

[29] ספר הישר לרבנו תם, חלק התשובות, סימן כד.

[30] בהגהותיו לשולחן ערוך, שם.

[31] וראו גם, שו"ת מהרי"ק שורש קב; אור זרוע חלק א' סימן קטו; שו"ת מהרשד"ם אבן העזר, סימן עא; שו"ת מהריב"ל חלק ב, סימן יח; שו"ת ציץ אליעזר חלק יז, סימן נא; שו"ת יביע אומר חלק ג, אבן העזר סימן כג.

[32] ביאור הגר"א אבן העזר, סימן קנד, סעיף ז. וראו לעניין זה גם א' בארי "הרחקות רבינו תם" שנתון המשפט העברי י"ח-י"ט (תשנ"ב-תשנ"ד) 65, 73-74.

[33] ראו הפסוקים בספר דברים, פרק כד, פסוקים א-ד. במשנה (גיטין פרק ט, משנה י) ישנו דיון בעילות הגירושין המוצדקות, אך יש להדגיש שדיון זה נוגע לשאלה, באלו נסיבות ראוי לגרש, ולא בשאלה, באלו נסיבות יש תוקף הלכתי לגירושין.

[34] ראו למשל, שו"ת הר"ן סימן לח

[35] שו"ת הרא"ם, סימן ל. להרחבת דברים בנושא זה ראו חוות הדעת של מרכז ישמ"ע, בעניין "חיוב מזונות באישה המסרבת
להתגרש" (כתיבה: הרב ד"ר משה בארי וד"ר יובל סיני).

[36] אוסף פסקי דין של הרבנות הראשית לא"י עמ' נד.

[37] ערעור 154/תשי"ט, פד"ר ג, 225.

[38] ראו למשל, תיק 2944/ל"ו פד"ר יא, 193 בעמ' 202.

[39] שולחן ערוך אבן העזר, סימן קיז, סעיף יא.

[40] פ/17/18. הצעת החוק נעצרה בשל מינויה של חברת הכנסת המציעה לשרה.

[41] למקורות בעניין זה ראו בכתובת

<http://www.bmj.org.il/files/1061296942187.pdf>

(כניסה אחרונה: 13 במרץ 2011)

[42] לדין בדרכים ההלכתיות השונות שהוצעו, כדי לפתור את מצוקתן של מסורבות הגט, ראו הסקירה שבבג"צ 6751/04 מ' ס' נ' בית-הדין הרבני הגדול לערעורים, פ"ד נט(4) 817, סעיף ה' לפסק דינו של השופט רובינשטיין.

[43] לכאורה, משום שאין בידנו כל אינדיקציה לכך שבת-הדין אמנם יכירו מבחינה הלכתית בהפקעת כסף הקידושין.

[44] מתוך דברי ההסבר להצעת החוק.

[45] פ/2401/18 הצעת החוק הונחה לפני דיון מוקדם.

[46] פ/2638/18 הצעת החוק הונחה לדיון מוקדם.

[47] דברי ההסבר להצעת החוק.

[48] פ/2882/18 הצעת החוק הונחה לפני דיון מוקדם.

[49] מתוך דברי ההסבר להצעת החוק.

[50] פרופ' רות הלפרין-קדרי וענבל קארו (עורכות). נשים ומשפחה בישראל, דו-שנתון סטטיסטי 2009,

[51] הנהלת בתי-הדין הרבניים, סיכום שנת 2011 31. בינואר 2010. בתוך:

www.rbc.gov.il

כניסה: 9 במרס 2011.

[52] שם.

[53] הרב שלמה דיכובסקי, מנהל בתי-הדין הרבניים, מכתב, 31 בינואר 2011; שיחת טלפון עם לשכת הרב דיכובסקי, 9 במרס 2011.

[54] מרכז המחקר והמידע של הכנסת, מסורבות גט בישראל-מתוקן. כתיבה: אורלי לוטן. 28 בנובמבר 2005.

[55] מרכז המחקר והמידע של הכנסת, מסורבות גט בישראל-מתוקן. כתיבה: אורלי לוטן. 28 בנובמבר 2005.

[56]

http://www.lawf.biu.ac.il/rackmancenter/UserFiles/File/position_paper_knesset_survey.pdf

תאריך כניסה: 10 במרס 2011

[57] בישראל כיום כ-180 נשים מסורבות גט וכ-190 גברים מסורבי גט. אתר האינטרנט של הנהלת בתי-הדין הרבניים, 26 ביוני 2007. בתוך אתר האינטרנט של הנהלת בתי-הדין הרבניים. תאריך כניסה: 12 במרס 2011

[58] הנהלת בתי-הדין הרבניים, סיכום שנת 2009 26 בינואר 2010. בתוך:

www.rbc.gov.il

כניסה: 10 במרס 2011.

[59] הרב שלמה דיכובסקי, מנהל בתי-הדין הרבניים, מכתב, 31 בינואר 2011.

[60]

http://www.lawf.biu.ac.il/rackmancenter/UserFiles/File/position_paper_knesset_survey.pdf

תאריך כניסה: 10 במרס 2011.

[61] מסורבות גט בישראל, מחקר שנערך על-ידי חברת גיאוקרטוגרפיה עבור מרכז רקמן לקידום מעמד האישה, יוני 2004.

[62]

http://www.lawf.biu.ac.il/rackmancenter/UserFiles/File/results_survey_knesset.pdf

תאריך כניסה: 10 במרס 2011.

[62]

תאריך כניסה: 10 במרס 2011.

[63] זלמן קויטנר, הממונה על פניות הציבור, הממונה על חוק חופש המידע ועוזר לתפקידים מיוחדים, הנהלת בתי-הדין הרבניים. שיחת טלפון, 13 במרס 2011.

[64] מבקר המדינה, דוח שנתי 54ב לשנת 2003.

[65] מבקר המדינה, דוח שנתי 58ב לשנת 2007.

[66] הרב שלמה דיכובסקי, מנהל בתי-הדין הרבניים, מכתב, 31 בינואר 2011.

[67] הנהלת בתי-הדין הרבניים, תכתובת דואר אלקטרוני, 10 במרס 2011.

[68] זלמן קויטנר, הממונה על פניות הציבור, הממונה על חוק חופש המידע ועוזר לתפקידים מיוחדים, הנהלת בתי-הדין הרבניים. שיחת טלפון, 13 במרס 2011.

[69] הנהלת בתי-הדין הרבניים, תכתובת דואר אלקטרוני, 10 במרס 2011.

[70] מבקר המדינה, דוח שנתי 54ב לשנת 2003.

[71] בג"ץ 104/06 מרכז צדק לנשים נ' הנהלת בתי-הדין הרבניים.

[72] הנהלת בתי-הדין הרבניים, סיכום שנת 2009 26. בינואר 2010. בתוך: